

He Arotake Pōtitanga Motuhake
Independent Electoral Review

Ko e to'oto'o konga lalahi

Ko ha fakaafe ke vahevahe mai e anga ho'o fakakaukau
fekau'aki mo 'etau fa'unga fili falealea

Sepitema 2022

Talateu

Na'e fokotu'u 'a e sino tau tau'atāina Independent Electoral Review (ko e **ngāue**) 'e he Minisitā Fakamaau'angā (Minister of Justice) ke ngāue ki hono toe vakai'i 'a e 'ū lao fili falealea 'a Aotearoa New Zealand. Ko e ngāue ni ko ha faingamālie ia ke toe mahino ange ai 'a e ngaahi tu'utu'uni ki he fili, taau, mo tukungamālie ange ki he kakai fili lolotongā mo e kaha'u.

Ko e pēnolo na'e fili ke ne fakahoko 'a e ngāue 'oku sea ai 'a Deborah Hart. Ko hono kau mēmipā 'oku kau ai 'a Tokoni Palōfesa Maria Bargh (tokoni sea), Palōfesa Andrew Geddis, Dr Lara Greaves, Alice Mander, mo Robert Peden.

'Oku mo'umo'ua ho taimi? Ko e fakamatala to'oto'o kongā lalahi ko 'enī 'oku hā atu ai 'a e taumu'a 'o hono toe vakai'i e lao fili falealea, ngaahi kaveinga mahu'inga, mo 'oatu ai foki ha 'ū fehu'i.

Fiema'u ke ke toe 'ilo lahi ange? Vakai ki he 'emau tohi fakalanga tālāngā, 'oku ma'u 'i he 'emau uepisaiti <https://electoralreview.govt.nz/>.

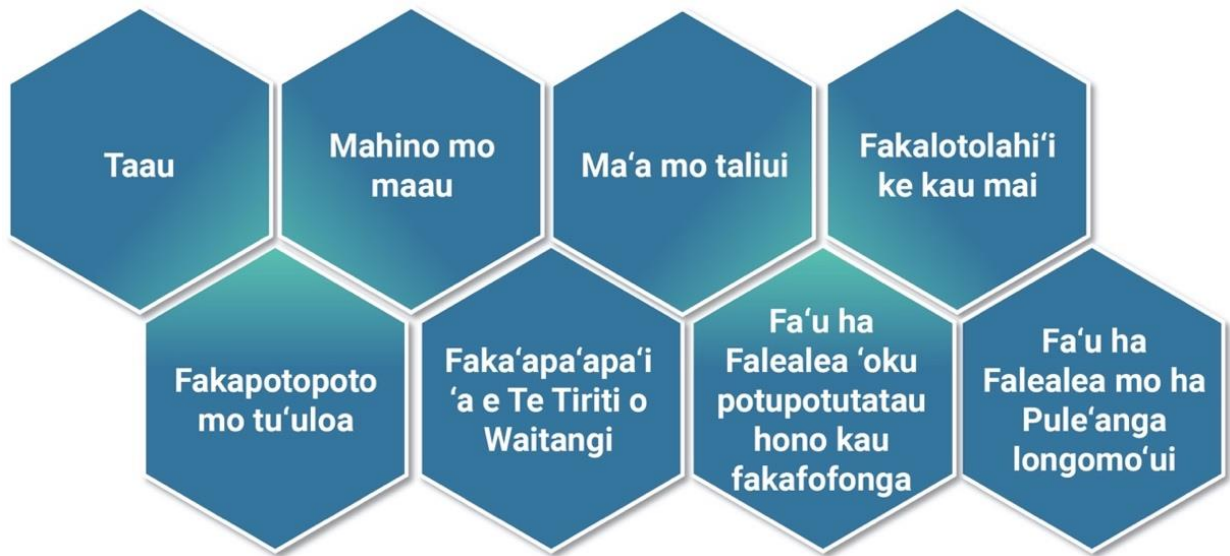
Te ke lava pe 'o tali 'a e lahi taha 'o e ngaahi fehu'i te ke fietali, pe fakahā mai ho'o ngaahi fakakaukā 'o 'ikai tali kotoa 'a e 'ū fehu'i. 'Oku mau talitali lelei ha ngaahi fokotu'u fakakaukau 'i ha kaveinga pe 'e taha, pe ha ni'ihi, pe ngāue kotoa. 'Oku 'oatu e fakalotolahi ke ke vahevahe mai 'a e 'uuni me'a 'oku mātu'aki mahu'inga kiate koe kae 'i loto pe he 'emau ngaahi tu'utu'uni ngāue (Terms of Reference).

Ko e hā e 'uhinga 'oku mau fiema'u ai ke fakahoko 'a e ngāue ni?

Ko e lao fili falealea ko ia he 'aho ní pea mo hono tukunga'anga 'oku mahu'inga ia ke mo'ui lelei ai 'a 'etau temokalati. Kuo laka hake he ta'u 'e 60 'a e ngaahi kongā lalahi 'o e lao fili falealea 'a Aotearoa New Zealand pea kuo faka'au ke motu'a.

'I he faka'au ke ngāvaivai ange 'a e temokalati 'i he ngaahi fonua lahi 'o mamani, 'e hoko 'a e ngāue ni ke toe fakaivia ai 'etau fa'unga fili falealea ma'ae kaha'u.

Na'e 'osi fakapā mai pe kimu'a kia kimautolu ke fakapapau'i 'oku maa'usia 'e he 'etau fa'unga fili falealea 'a e ngaahi taumu'a ko eni:

Ko e ngāue ni 'oku fekau'aki ia mo e hā?

Ko e ngāue ni 'oku meimei kāpui kotoa e kotoa e ngaahi tuliki 'o e fa'unga fili falealeá mo e anga 'ene ngāue. Ko e ni'ihī 'o e ngaahi tefito'i kaveingá 'oku fakamatala'i ia 'i he ngaahi peesi hoko mai.

'I he lele ko ia 'a e ngāué 'e toe fai pe sio 'a e pēnoló ki he fa'unga fakafalealeá kaepehē ki he ngaahi fokotu'u mei he Komisoni Faifili (Electoral Commission) kimu'á pea mo e Komisoni Fakamaau'anga (Justice Commission).

He 'ikai temau sio ki he fili 'onilaini (online voting), sisitemi fili talifaki ki he MMP, lao fili pule'anga fakakolo, pukepuke 'o e ngaahi vāhenga fili 'a e kakai Māori, pe kotoa e ngaahi kaveinga lalahi fakakonisitutone kehe.

Te ke lava 'o ma'u e ngaahi fakamatala fakalūkufua fekau'aki 'o e ngāué 'i loto he 'emau tu'utu'uni ngāue, Terms of Reference, 'i he uepisaiti: <https://electoralreview.govt.nz/>.

Te Tiriti o Waitangi - ko e Treaty of Waitangi

Ko e taha 'o e ngaahi taumu'a 'o e ngāué ke tānaki ha ngaahi fale'i ke fakapapau'i 'oku kei faka'apa'apa'i 'e he fa'unga fili falealeá 'a e Te Tiriti o Waitangi - Treaty of Waitangi. 'Oku faka'amu ai e pēnoló ke nau fanongo ki he ngaahi kaveinga 'e alea'i 'i loto he ngāué 'oku mātu'aki mahu'inga ki he kāinga Māori.

'Oku totonu ke faka'atā 'e he lao fili falealeá e fakakaukau 'a e kainga Māori ke alea'i 'i Falealea pea mo poupou'i e kau mai ki hono tālanga'i e fa'unga fili falealea. 'Oku 'i ai e fatongia 'o e Kalauní ke kaukau 'enau kau ki hono malu'i 'a e ngaahi totonu ko 'eni.

Manatu'i

'I ho'o teuteu 'a ho'o ngaahi fokotu'utu'u, 'oku mahu'inga ke ke fakakaukau:

'E lava fēfē ke faipau e Kalauní ki hono ngaahi fatongia 'oku malumu he Te Tiriti o Waitangi – Treaty of Waitangi 'o fakatatau ki he lao fili?

Konga 1: Ko e sisitemi fili

‘Oku ngāue'aki ‘e Aotearoa New Zealand 'a e sisitemi fili mēmipa ‘oku tuifio pe Mixed Member Proportional (**MMP**) ki hono fili'aki e kau fakafofonga ‘o e Falealea (**MPs**). Ko e falealeá 'oku angamaheni ke 'i ai e sea 'o e kau mēmipa MPs 'e 120 ‘oku nau fakafofonga'i 'enau vāhenga fili (**electorate MPs**), pea mo e kau mēmipa MPs ‘oku nau fakafofonga'i 'enau paati fakapolitikale (**list MPs**).

Fakafofonga mo e MMP

Neongo ‘oku ‘ikai sio ‘a e ngāué ki he ngaahi founga fili kehe mei he sisitemi fili MMP, ka ‘oku fai e vakai ki he ngaahi fokotu‘u na'e fa'u ‘e he Komisoni Faifili (Electoral Commission) ‘i he 2012 ke fakalelei'i 'aki e founga ngāue 'a e MMP. ‘Oku kau heni hono toe vakai'i ‘o e 'inasi fili ki he ngaahi paati politikale (**paati**) kuopau kenau ikuna ka nau lava 'o hū ki he Falealea. 'I he lolotonga ni kuopau ke ma'u ‘e he ngaahi paati 'a e pēseti ‘e 5 ‘o e vouti fakapaati (party vote) pe koloa kenau ikuna ha fo'i sea 'e taha 'o e fili fakavāhenga (electorate seat). ‘Oku toe kau foki hono vakai'i 'e he ngāue ni 'a e ngaahi palani fakaangaanga mei he Komisoni Faifili 'i he 2012 ke fakangata 'a e 'ū sea 'oku ma'u mola (overhang seats) pea mo fakama'u 'a hono fakapotupotu tatau 'o e 'inasi fakavāhenga 'o e sea lisi (list seats) ki he 60:40 ke hōhoatatau 'a hono fakanofonofu 'o Falealea.

To'u falealea mo e taimi fili

‘I he lolotonga ni, kuopau ke fakahoko fakata'u tolu ma'u pe 'a e fili falealea (general election) ‘a Aotearoa New Zealand. ‘Oku mahu'inga 'a hono toutou fakahoko 'a e fili falealeá ki he temokalati, koe'uhí ke fakapapau'i 'oku ma'u ‘e he kau voutá ha faingamālie kenau vakai'i pe 'e fiema'u ke fetongi 'enau kau fakafofongá (MPs) pe ko e pule'anga.

‘Oku fai e sio 'a e ngāué pe ‘oku totonu nai ke liliu 'a e to'u falealeá mei hono fakahoko fakata'u tolu. 'E fai foki mo hono toe vakai'i pe ‘oku totonu ke fakahoko ha ngaahi liliu ki he founga hono ui ‘o ha fili. 'I he lolotonga ni, ‘e lava pe 'e he palēmiá ke faitu'utu'uni ki hono ui ha fili ‘i ha fa'ahinga taimi pe kimu'a pea kakato e ta'u ‘e tolu.

Ngaahi kaveinga kehe

Ko e konga ko eni 'o e ngāué 'e toe kau ai mo hono vakai'i pe anga fēfē ha mole ha sea 'a ha fakafofonga MP 'i he Falealea, pea mo e me'a 'e hoko atu mei ai.

Konga 2: Kau vouta

Ko e filí ko ha founga mahu'inga ia 'oku kau ai e kakaí 'i he temokalati 'o Aotearoa New Zealand. 'I hono fakahoko, 'oku filí ai 'e he kakaí pe ko hai te ne fakafofonga'i honau lotó 'i Falealea. Ko e ngaahi tu'utu'uni kiate kinautolu te nau lava 'o filí, mo e founga te nau lava ai 'o filí, ko e naunau ia e uho 'o 'etau fa'unga filí.

Ko e totonu ke filí

Kimu'a pea lava ha taha 'o filí 'i ha filí falealea, kuopau ke lēsisita ke filí. Ke 'atā ha taha 'o lēsisita kuopau ke ta'u 18 pe motu'a ange, sitiseni New Zealand pe pepa nofo fonua, pea 'oua na'a toe si'i hifo he ta'u 'e taha 'ene taimi nofo Aotearoa New Zealand 'Oku 'i ai e kakaí 'oku fakata'e'aonga'i kenau filí - fakatātā 'aki eni, kapau 'oku nau nofo 'i muli pea te'eki kenau foki mai ki Aotearoa New Zealand kimui ni mai, kapau 'oku nau lolotonga ngāue pōpula 'i ha ta'u 'e tolu pe lahi ange, pē kapau ne nau fai ha hia mamafa 'i he filí.

'Oku sio 'a e ngāué pe 'oku kei totonu nai ke kei tu'u ma'u pe ta'u 'atā ki he filí he ta'u 18 pe 'oku totonu ke 'i ai ha ngaahi liliu kehe ki he tu'unga taau fe'unga 'o e filí.

Holoki e 'ā vahevahe ki he kau he filí

'E lahi ange faingamālie ki he kakaí kenau kau 'i he filí kapau 'oku faingofua mo tukungamālie. Ko e filí 'a e kakaí ia kuo liliu. 'I he ngaahi 'aho atu ko eé na'e a'utonu pe tokotaha filí ki he fai'anga filí 'o fakahoko ai 'ene filí. 'I he 'aho ni, 'oku tokolahi ange kakaí 'oku fakahoko pe 'enau filí kimu'a he 'aho filí, 'a ia 'oku 'iloa ko e filí tōmu'a (advance voting). 'E lava pe foki ha taha ia ke lēsisita mo filí he 'aho tatau, kau ai mo e 'aho filí. 'Oku 'i ai ngaahi founga kehekehe 'oku malava ke ngāue'aki 'e kinautolu 'oku kehekehe 'enau fiema'u, hangē ko e kau filí nofo muli, mo e kau faingata'a'ia fakaesino.

'Oku sio foki 'a e ngāué pe 'oku feau 'e he founga filí lolotonga 'a e ngaahi fiema'u 'a e kau vouta, pe 'e malava hano filio'i ke toe tūkungamālie ange.

Ngaahi ouau fakatu'upakē mo fakatu'u ngāue

'Oku lava 'e ha ngaahi ouau ta'e'amanekina 'oku hoko 'o ta'ofi ha filí na'e 'osi palani. Hangē ko 'eni, na'e uesia 'e he penitemika COVID-19 'a e founga na'e fakahoko 'aki 'a e filí falealea he 2020. 'I he taimi 'oku hoko ai ha fakatu'u ngāue, 'e lava pe ke ta'ofi fakataimi 'a e filí 'i he ngaahi fai'anga filí, pe ko hono ngāue'aki ha 'ū founga filí kehe. 'Oku vakai ki ai e ngāue ni pe 'oku mālohi fe'unga e ngaahi founga ko iā ke ngāue'aki pe 'ikai.

Ngaahi kaveinga kehe

Ko e konga ko ení 'e toe lave'i ai e:

- lēsisita fili, kau ai e fili ki he fakalūkufua pe fili ki he Māori
- fakapapau'í 'oku malu 'a e founa fili
- lau 'a e filí mo hono fakahā 'o e ola.

Konga 3: Paati mo e kanititeiti

'Oku lava 'e he 'ū paatí mo e kau kanititeití ke fakahā kinautolu ki he kakaí tenau fili. Ko e 'i ai ko ia ha fa'unga lēsisita 'oku ma'a, 'ikai filifilimānako mo 'ata ki tu'a ke ngāue'aki 'e he 'ū paati politikale ki hono fili 'aki 'o e kau kanititeiti, mo fakahā e ngaahi tokoni pa'anga fakapolitikale 'e tokoni ia ki hono mapukepuke 'a e tu'unga falala'anga 'o e fa'unga fili.

Kau 'i he fili

'Oku 'i ai e fatongia mahu'inga 'o e 'ū paatí he fe'au'auhi 'i he fili lahi mo e fili-si'i. 'E lava pē kenau lēsisita pe 'ikai lēsisita. Ko e 'ū paati pe kuo lesisita te nau lava 'o fe'auhi 'i he fili fakapaati (party vote).

'Oku 'atā ha taha sitiseni pe kuo lēsisita ke fili ke hoko ko ha kanititeiti fili. Ko kinautolu pepa nofo fonuá 'oku 'ikai 'atā kenau hoko ko ha kanititeiti fili.

'Oku sio 'a e ngāué ke fai hano toe vakai'i 'a e ngaahi tu'utu'uni ki he lēsisita 'o e 'ū paati, tu'unga 'atā ke fili 'a e kau kanititeití mo hono fili, pea mo e ngaahi founa 'oku fai 'aki honau filifili.

Fakapa'anga 'a e paati mo e kanititeiti

'Oku fakafalala 'a e 'ū paatí mo e kau kanititeití he ngaahi tokoni fakapa'anga 'oku foaki taautaha ke fakahoko 'aki 'enau ngaahi ngāue faka'aho mo e kemipeini fili. 'Oku fakangatangata pe 'a e pa'anga 'oku ma'u mei he pule'angá ki hono tu'uaki 'aki e 'ū paatí he TV, letioo, mo e 'initaneti lolotonga 'a e taimi 'oku teuaki ai e fili.

'Oku fai foki mo e sio ke vakai'i 'a e tu'unga hōhoatatau 'o e pa'anga mei he pule'angá mo e pa'anga foaki taautahá pe 'oku totonu ke fakahoko ha liliu ki he ngaahi tu'utu'uni lolotonga.

Tu'uaki 'o e filí mo e kemipeini

'Oku fakataumu'a 'a hono fakangatangata 'o e tu'uaki, fakamafola, mo e ngaahi fakamole kemipeini ke potupotu tatau 'a e fe'au'auhi 'a e kau fili, pea mo ta'ofi ha fa'ahinga fakaaaoa 'a ha fa'ahi pe 'e taha 'o ne fakatupu ha uesia tamaki 'i he filí koe'uhi ko honau ivi mālohi fakapa'anga. .

'Oku sio 'a e ngāué ke vakai'i 'a e ngaahi lao lolotongá pe 'oku totonu ke fai hano liliu pe 'ikai.

Ngaahi kaveinga kehe

Ko e konga ko ení 'e toe lave'i ai e:

- ngaahi fiema'ú ke fakahā
- fatongia 'o e ngaahi kautaha polomouta tu'uaki fili.

Konga 4: 'Ofisi Faifili

'Oku 'i ai ha ngaahi kupu fekau'aki 'oku nau kau 'i hono fakalele e fili falealea 'a Aotearoa New Zealand ke fakapapau'i 'oku muimui'i pau e ngaahi tu'utu'uni.

Ko e Komisoni Faifili

Ko e tefito'i fatongia 'o e Komisoni Faifili ke fakapapau'i 'oku fakahoko lelei 'a e fili falealea. 'Oku ne tokanga'i foki ke maau 'a e tohi taliui fili pe electoral rolls (kau ai mo e tohi taliui fili 'o e ngaahi pule'anga fakakolo) pea mo tokoni ki hono fakahinohino mo ako'i e founa filí ki he kakai.

'Oku 'i ai foki mo e sio 'a e ngāue ke toe vakai'i e fatongia 'o e Komisoni Faifili 'i he fa'unga fili, 'o kau ai 'a hono ngaahi ngafa, mafai, tataki, mo e tau'atāina.

Fakamālohia mo e fakalelei'i ha fekīhiaki

'Oku mātu'aki mahu'inga ke 'i ai ha fa'unga ke ne fakalelei'i ha fekīhiaki mo fakamālohia ha tu'utu'uni ke ne pukepuke e ma'uma'uluta e 'ū lao fili 'a Aotearoa New Zealand. Ko e ngaahi lāungá 'oku fakahoko ia ki he Komisoni Faifili, pea kapau 'oku ne pehē na'e 'i ai ha lao ne maumau'i te ne tuku atu leva ia ki he kau polisí kenau fakatotolo'i. Ko e fekīhiaki 'i hono faka'uhinga'i ha ngaahi tu'utu'uni kaepehē ki he ola 'o e filí 'oku 'a e fakamaau'angá ia ke ne solova.

'Oku sio 'a e ngāue ni ke vakai'i pe 'oku 'i ai ha liliu 'e fiema'u ki ha ngaahi hia lolotonga, tautea, mo e naunau 'o hono fakamalohia ha tu'utu'uni, pea mo e naunau ki hono solova 'aki ha fetōkehekehe'aki (kau ai 'a hono toe lau fo'ou e ola 'o e filí mo ha 'ū tohi fakahā loto).

Ngaahi kaveinga kehe

Ko e konga ko ení 'e toe lave'i ai e:

- tohi taliui filí mo e founa hono ngāue'aki
- ngatangata'anga 'o e vāhenga fili mo e komisoni faivahevahe pe Representation Commission.
- fatongia 'o e ngaahi kupu fekau'aki kehe, hangē ko e Police, Serious Fraud Office, Broadcasting Standards Authority, mo e Advertising Standards Authority.
- takihala, ma'uhala, mo e kaunoa mei muli.

'Omai ha'o

lau

'Oku mau fiema'u ke fai mai ha'o lau

'Oku mau faka'amu ke 'omai ha'o lau ki he lao fili lolotongá mo ho'o ngaahi fakakaukau fekau'aki mo e anga e tu'u 'a e fa'unga filí ki he kaha'u. Te mau faka'aonga'i ho'o laú ke tokoni mai ki hono fa'u 'aki ha ngaahi fokotu'u ki he 'uuni me'a 'e fiema'u ke liliu.

'Oku mau talitali lelei ha ngaahi fokotu'u fakakaukau 'i ha kaveinga pe 'e taha, pe ha ni'ihí, pe ngāué kotoa. 'Oku 'oatu e fakalotolahi ke ke vahevahe mai 'a e 'uuni me'a 'oku mātu'aki mahu'inga kiate koe kae 'i loto pe he 'emau ngaahi tu'utu'uni ngāue (Terms of Reference).

Te ke lava 'o ma'u ha tatau 'o e fakamatala to'oto'o konga lalahi ni kuo 'osi liliu kaepehē ki he 'emau tohi fakalanga tālangá 'oku ma'ungofua pe 'i he uepisaiti <https://electoralreview.govt.nz/>.

Founga ke fakahoko mai 'aki ho'o lau

'Oku to'oto'o konga lalahi atu 'i he tohi ni 'a e ngaahi tefito'i kaveinga 'i he ngāué ki hono toe vakai'i e fa'unga filí pea 'oku kau ai 'a e ngaahi fehu'i ke tokoni atu ki hono 'omai 'aki ho'o fakakaukau. Te ke lava pe 'o tali 'a e lahi taha 'o e ngaahi fehu'i te ke fietali, pe fakahā mai ho'o ngaahi fakakaukau 'o 'ikai tali kotoa 'a e 'ū fehu'i.

'Oku 'i ai e ngaahi founga te ke lava 'o fakaa'u mai ai ho'o lau:

- Te ke lava 'o vahevahe ho'o ngaahi fakakaukau 'i he 'initaneti 'aki ha'o fakakakato 'a e foomu fakahā loto 'i he: <https://consultations.justice.govt.nz/policy/independent-electoral-review/>.
- Te ke toe lava foki 'o hiki 'i ha tohi fakahā loto 'o 'imeili'i ki he secretariat@electoralreview.govt.nz, pe meili'i ki he:

Independent Electoral Review
Free Post 113
PO Box 180
Wellington 6140

- Kapau te ke fiema'u ke 'omai vitiō ho'o fakakaukau kātaki 'o fetu'utaki meili pe 'imeili mai.
- Ko e ngaahi fakataha'angá 'e pulusi atu ia he 'emau uepisaiti <https://electoralreview.govt.nz/>. Fetu'utaki meili pe 'imeili mai kapau 'oku 'i ai ha me'a te ke fietalanoa mo e pēnolo ki ai.

Ko e 'aho 'oku tāpuni ki ai ho'o vahevahe fakakaukau

Ko e 'aho faka'osi ke fakahū mai ai 'a e 'ū tohi fakahā lotó ko e **14 Novema 2022**. Ko e 'ū tohi fakahā loto 'e a'utaki tōmui maí 'e malava pe ke 'ikai tali. Kapau 'oku 'ikai ko ha 'aho lelei eni kia koe pe uesia ai ha'o kau mai (pe ko ho'o mou kautaha), kātaki 'o fakahā mai ke mau 'ilo ki ai.

Totonu ke tauhi malu mo e ngaahi fakamatala faka'osifisiale

'Oku 'i ai e palani 'a e pēnoló ke faka'atā hono tukuange ki tu'a 'a e ngaahi tohi fakahā loto 'oku fakahū mai. Kapau 'e 'ikai te ke loto ke kau ho hingoá pe ha fa'ahinga fakamatala kehe na'a ke fakahū mai ke tukuange ki tu'a, kātaki 'o fakahā mahino mai 'eni 'i he taimi te ke 'omai aí pea mo hono 'uhinga. Hangē ko ha ngaahi fakamatala te ke loto ke malu'i koe'uhi 'oku mātu'aki pelepelengesi kiate koe.

'E malava foki ke fakakau ho'o tohi fakahā lotó 'i he ngaahi fakamatala 'e malava ke tukuange ki tu'a 'i he malumalu 'o e lao Official Information Act 1982 (Official Information Act). Kuopau pe kemau fakakau ho'o fiema'ú 'i ha tali temau fai ki ha kole fakamatala 'oku fakahoko 'i he malumalu 'o e lao Official Information Act.

'Oku pule'i 'e he lao Privacy Act 2020 'a e founa 'oku tākaki'aki, tauhi'aki, ngāue'aki mo tufaki'aki 'a ho'o ngaahi fakamatala fakafo'ituituí pea mo e 'ū fakamatala kotoa te ke 'omai. 'Oku 'i ai foki ho'o totonu ke ke ma'u mo fakatonutonu 'a ho'o ngaahi fakamatala fakafo'ituituí.

Ngaahi fehu'i fakalanga tālanga

Te ke lava pe 'o tali 'a e lahi taha 'o e ngaahi fehu'i te ke fietali, pe fakahā mai ho'o ngaahi fakakaukā 'o 'ikai tali kotoa 'a e 'ū fehu'i.

Konga 1: Ko e founa fili

- 1.1 'Oku ke pehē ko e hā e 'inasi pau 'oku totonu ke ma'u 'e he 'ū paati politikale?
- 1.2 Ko e hā ho'o fakakaukau ki he 'inasi fili fakavāhenga?
- 1.3 Ko e hā ho'o fakakaukau ki he 'ū sea ma'u mola?
- 1.4 'Oku ke pehē 'oku totonu ke 'i ai pe ha fo'i fika 'inasi pau ke fakapotupotu tatau 'aki e sea fakavāhengā ki he sea lisi? Kapau ko ia, ko e hā e fika fakapotupotu tatau?
- 1.5 Ko e hā nai e lōloa 'oku totonu ke lele ai ha fo'i to'u falealea?
- 1.6 'Oku totonu ke fokotu'ū fēfē 'a e 'aho fili?
- 1.7 Ko e hā ha ngaahi liliu, kapau 'oku 'i ai, 'oku totonu ke fai ki he ngaahi tu'utu'uni lolotonga fekau'aki mo e ngaahi lakanga 'atā 'i he Falealea?

'Oku 'i ai mo ha toe me'a kehe te ke fiefakahā mai fekau'aki mo e ngaahi kaveinga 'i he Konga 1: Ko e founa fili?

Konga 2: Kau vouta

- 2.1 'Oku ke pehē ko e hā 'a e ta'u motu'a totonu ki he fili?
- 2.2 Ko e hā ha ngaahi liliu, kapau 'oku 'i ai, 'oku totonu ke fai ki he ngaahi tu'utu'uni fekau'aki mo e 'atā ha vouta ke fili?
- 2.3 Ko e hā ha ngaahi liliu, kapau 'oku 'i ai, 'oku totonu ke fai ke fakalelei'i 'aki 'a e founa lēsisita?
- 2.4 Ko e hā ha ngaahi liliu, kapau 'oku 'i ai, 'oku fiema'u ki he faingamālie 'oku 'oatu ki he kāinga Māori ke fakapapau'i ai honau loto mo e tafa'aki tenau fili ai, pe Māori Electoral Option?
- 2.5 'Oku feau nai 'e he ngaahi founa fili lolotonga, kau ai 'a e fili makehe, e fiema'u 'a e kau vouta? Kapau 'oku 'ikai, ko e hā e ngaahi liliu 'oku totonu ke fai?

- 2.6 Ko e hā ha ngaahi liliu, kapau 'oku 'i ai, 'oku totonu ke fai ke kaungamālie ange ai 'a e fili?
- 2.7 'Oku mālohi fe'unga nai 'a e ngaahi paletu'a 'oku ne malu'i 'a e tu'unga falala'anga 'o e founga fili? Kapau 'oku 'ikai, ko e hā ha liliu 'oku totonu ke fai ki ai?
- 2.8 Ko e hā ha liliu, kapau 'oku 'i ai, 'oku fiema'u ke fai ki he ngaahi ouau 'oku hoko fakatu'upakee mo fakatupu ta'ofi ngāue?
- 2.9 'E makatu'unga nai 'i he hā hano ta'ofi pe toloi ha fili?
- 2.10 Ko hai 'oku totonu ke ne ma'u 'a e mafai ke faitu'utu'uni ke ta'ofi pe toloi ha fili?
- 2.11 'E lava fēfē ke fakalelei'i 'a e founga lau 'o e fili?
- 2.12 'Oku fe'unga nai 'a e ngaahi paletu'a ki hono malu'i 'aki e tu'unga falala'anga hono lau 'o e fili? Kapau 'oku 'ikai, ko e hā ha liliu 'oku totonu ke fai ki ai?

'Oku 'i ai mo ha toe me'a kehe te ke fiefakahā mai fekau'aki mo e ngaahi kaveinga 'i he Konga 2: Kau vouta?

Konga 3: Paati mo e kanititeiti

- 3.1 Ko e hā ha liliu, kapau 'oku 'i ai, 'e fiema'u ki he founga ke ngāue'aki 'e ha paati ke lēsisita mo tauhi 'ene lēsisita?
- 3.2 Ko e hā ha liliu, kapau 'oku 'i ai, 'e fiema'u ki he ngaahi tu'utu'uni ki ha taha 'oku teu hoko ko ha kenititeiti?
- 3.3 Ko e hā ha liliu, kapau 'oku 'i ai, 'e fiema'u ki he ngaahi tu'utu'uni ke muimui ki ai 'a e 'ū paati 'i he taimi 'oku fili ai 'enau kau mēmipa lisi pe party list?
- 3.4 Ko e hā ha liliu, kapau 'oku 'i ai, 'e totonu ke fai ke fakalelei'i 'aki 'a e founga filifili 'o e kau kanititeiti?
- 3.5 Ko e hā ha liliu, kapau 'oku 'i ai, 'e totonu ke fai ki he ngaahi tu'utu'uni tokoni pa'anga fakapolitikale?
- 3.6 Ko e hā e founga 'oku totonu ke fakapa'anga aki 'a e 'ū paati mo e kau kanititeiti?
- 3.7 Ko e hā ha liliu, kapau 'oku 'i ai, 'oku totonu ke fai ki he ngaahi tu'utu'uni tu'uaki filí mo e kemipeini fakapolitikale?
- 3.8 Ko e hā ha ngaahi fakangatangata, kapau 'oku 'i ai, 'oku totonu ke ngāue'aki ki he tu'uaki filí mo e fakamole kemipeini? Ko hai 'oku totonu ke ngāue'aki ki ai 'a e ngaahi fakangatangata ko ia?

**'Oku 'i ai mo ha toe me'a 'oku ke fiefakahā mai fekau'aki mo e ngaahi kaveinga 'i he Konga
3: Paati mo e kanititeiti?**

Konga 4: 'Ofisi Faifili

- 4.1 Ko e hā ho'ō fakakaukau ki he fatongia mo e ngāue 'a e Komisoni Faifili?
- 4.2 Ko e hā ho'ō fakakaukau ki he founa 'oku tauhi mo fakamā'opo'opo 'aki e tohi taliui fili, kau ai mo ha 'ū tohi taliui fili 'oku 'ikai pulusi.
- 4.3 Ko e hā ha liliu, kapau 'oku 'i ai, 'e fiema'u ki he komisoni faivahevahe Representation Commission pea mo e founa 'oku vahevahe 'aki e 'ū vāhenga fili.
- 4.4 Ko e hā ha liliu, kapau 'oku 'i ai, 'e totonu ke fai ki he ngaahi hia lolotonga, tautea, mo e naunau 'o hono fakamalohia ha tu'utu'uni?
- 4.5 Ko e hā ha liliu, kapau 'oku 'i ai, 'e totonu ke fai ki he founa 'oku solova 'aki ha fekīhiaki 'i ha tu'utu'uni fili pe ola 'o ha fili?
- 4.6 Ko e hā, kapau 'oku 'i ai ha me'a, 'e totonu ke fai ke fakasi'isi'i 'aki 'a e uesia 'oku hoko ki he fili falealea 'a New Zealand ko e fakatupunga 'e ha takihala mo e ma'uhala.
- 4.7 Ko e hā, kapau 'oku 'i ai ha me'a, 'e totonu ke fai ke fakasi'isi'i 'aki ha kaunoa mei muli 'i he fili falealea 'a New Zealand?

'Oku 'i ai mo ha toe me'a kehe 'oku ke fiefakahā mai fekau'aki mo e ngaahi kaveinga 'i he Konga 4: 'Ofisi Faifili?

'Oku 'i ai mo ha toe me'a 'oku ke fiefakahā mai fekau'aki mo e ngāue ki hono toe vakai'i e fa'unga fili?

He Arotake Pōtitanga Motuhake
Independent Electoral Review

<https://electoralreview.govt.nz/>
secretariat@electoralreview.govt.nz